

RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARGA TA'LIM TARBIYA BERISH

Andijon davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim va Mahsus pedagogika yo'nalishi
Talabasi: **Rozimboyeva Maftuna Jo'rabek qizi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarga ta'lim-tarbiya berishning dolzarb masalalari yoritilgan. Bunday bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, ularni o'qitish va tarbiyalashda qo'llaniladigan metod va yondashuvlar, maxsus ta'lim shakllari hamda inklyuziv ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik, kasbga yo'naltirish, ijtimoiy moslashuvga tayyorlash kabi jihatlar ham chuqur yoritilib, ushbu bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi uchun zarur sharoitlar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Ruhiy rivojlanishi sust bolalar, maxsus ta'lim, inklyuziv ta'lim, pedagogik yondashuv, psixologik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv, ota-ona hamkorligi.

Kirish

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish har qanday jamiyat uchun muhim ijtimoiy va pedagogik vazifalardan biridir. Bunday bolalar maxsus yondashuvni, chuqur psixologik va pedagogik tahlil asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonini talab qiladi. Ularning rivojlanishidagi cheklovlar tug'ma yoki erta bolalik davrida olingan travmalar, asab tizimining organik shikastlanishlari natijasida yuzaga keladi. Bu bolalar intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanish sohalarida sekinlik va orqalanish bilan ajralib turadi. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar odatda fikrlashda, nutqda, xotirada, diqqatni jamlashda va ijtimoiy muomalada qiyinchiliklarga duch keladilar. Ularning aqliy faoliyati beqaror, mustaqil fikrlashi zaif, so'z boyligi cheklangan, ko'rsatmaga asoslangan harakatlar ustun bo'ladi. Bunday bolalarning ko'pchiligida hissiy beqarorlik, impulsivlik, ijtimoiy muhitga moslashishda qiynalish kabi belgilar ham kuzatiladi. Shu sababli ularga beriladigan ta'lim jarayoni umumiy ta'lim tizimidan tubdan farq qiladi.

Asosiy qism

Maxsus pedagogika bu bolalarning imkoniyatlariga moslashtirilgan dasturlar asosida darslar tashkil etadi. Ushbu dasturlar real hayotiy vaziyatlarga asoslangan, amaliy faoliyatga yo'naltirilgan bo'lib, bolalarning asta-sekin ijtimoiy muhitga moslashuvini ta'minlashga qaratiladi. Mashg'ulotlar davomida ko'rgazmali

vositalardan keng foydalaniladi Takrorlash, mustahkamlash, amaliy mashqlar asosida bilim beriladi. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar bilan ishlovchi pedagoglardan sabr, izchillik, yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik talab etiladi. Har bir bola uchun alohida yondashuv, individual rivojlanish dasturi tuzilib, unga muvofiq mashg'ulotlar olib boriladi. Darslarda vizual materiallar, harakatli o'yinlar, sensor mashqlar, ijtimoiy rollar asosidagi dramtizatsiyalar qo'llaniladi. Ta'lim jarayonining asosiy maqsadi – bolani ijtimoiy hayotga tayyorlash, mustaqil yashash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bunday bolalarni o'qitishda oilaning roli beqiyosdir.

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:
Ularning diqqat doirasi tor va tez charchaydi.

Xotirasi kuchsiz, ayniqsa mantiqiy eslab qolish qobiliyati past.

Nutqi rivojlanmagan yoki noto'g'ri shakllangan, so'z boyligi kam.

Hissiyotlari beqaror, muhitga bog'liq.

Harakat faoliyati sust, ayrim holatlarda koordinatsiya muammolari mavjud.

Shu sababli, bunday bolalar bilan ishlovchi pedagoglar ularning har bir shaxsiy xususiyatini chuqur o'rganib, individual yondashuv asosida ta'lim-tarbiya ishlarini olib borishlari zarur. Ota-onalar pedagogik jarayonda faol ishtirok etib, bolalarining rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhit yaratishlari kerak. Mutaxassislar tomonidan ular uchun treninglar, maslahatlar, o'quv mashg'ulotlari tashkil etilishi lozim. Bolaning maktabdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan oilaviy muhitga, ota-onalarning ruhiy qo'llab-quvvatlashiga bog'liq. Hozirgi kunda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi asosida ruhiy rivojlanishi sust bolalarni umumiy ta'lim muassasalariga jalb etish tendensiyasi kuchaymoqda. Bu esa ularga jamiyatga moslashish, sog'lom tengdoshlari bilan muloqot qilish, o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish imkonini beradi. Inklyuziv muhitda o'qituvchi tomonidan darslar moslashtiriladi, sinfda maxsus pedagog (defektolog, logoped)lar ishtirok etadi, sinfdoshlar esa tolerantlik ruhida tarbiyalanadi. Ruhiy rivojlanishi sust bolalar uchun o'quv jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. Balki ularning ijtimoiy-hissiy rivojlanishiga katta e'tibor qaratiladi. Muloqot madaniyati, jamoada harakat qilish, o'z fikrini bayon etish, muammolarni mustaqil hal qilish kabi ko'nikmalar shakllantiriladi. Maxsus sinflar va maxsus maktablarda bu jarayon ancha samarali tashkil etilgan bo'lsa-da, inklyuziv ta'limda ham sezilarli yutuqlar kuzatilmoqda. Bunday bolalar ko'p hollarda kasb-hunar egallash orqali hayotda o'z o'rnini topishga harakat qiladilar. Shu bois ta'lim jarayonining keyingi bosqichida ular uchun amaliy mehnat mashg'ulotlari, kasbga yo'naltirish ishlari muhim ahamiyatga ega. Axborot

texnologiyalaridan foydalanish, zamonaviy kasblar bilan tanishtirish, oddiy ish turlarini o'rgatish ularning kelajakda iqtisodiy jihatdan mustaqil bo'lishlariga xizmat qiladi.

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari ularning shaxsiyati, xatti-harakati, nutqi, aqliy faoliyati va ijtimoiy muomaladagi o'ziga xos jihatlari bilan ifodalanadi. Bunday bolalarda asosan diqqatni jamlashda qiyinchilik, fikrlashda sekinlik, mantiqiy bog'lanishlarni tushunishda murakkablik, so'z boyligining yetishmasligi, eslab qolish va mustahkamlashda sustkashlik kuzatiladi. Shuningdek, hissiy sohada beqarorlik, o'z-o'zini boshqarishda qiyinchilik, impulsivlik, kayfiyatning tez-tez o'zgarib turishi, atrofdagilarga nisbatan sezgirlik va ishonchsizlik holatlari ko'proq uchraydi. Ular yangi vaziyatlarga moslashishda qiynaladilar, tashabbuskorlik darajasi past, o'z fikrini aniq bayon qilishda qiynalishadi. Bu xususiyatlar bolalarning o'qish jarayonida ham, tarbiya muhitida ham alohida yondashuvni talab qiladi. Pedagogik nuqtayi nazardan bunday bolalarni o'qitishda an'anaviy metodlar yetarli samara bermaydi. Shu bois ularni o'qitish va tarbiyalashda individual va differensial yondashuvlar asosiy o'rinni egallaydi. Mashg'ulotlarda ko'rgazmali materiallar, amaliy topshiriqlar, rolli o'yinlar, sensor mashqlar va tajriba asosidagi faoliyatlardan keng foydalaniladi. O'quv materiallari oddiy, tushunarli, bosqichma-bosqich o'zlashtiriladigan shaklda taqdim etilishi kerak. Dars jarayonida ko'p marta takrorlash, o'rganilgan bilimlarni mustahkamlash, kichik topshiriqlar asosida yutuqlarga erishish orqali bolada ishonch uyg'otish muhimdir. Har bir bolaning rivojlanish sur'ati har xil bo'lgani sababli, ular uchun individual rivojlanish dasturlari ishlab chiqiladi. Tarbiya jarayonida esa bolaning hissiy holatini barqarorlashtirish, ijobiy rag'batlantirish, mehr-muhitda faoliyat yuritishini ta'minlash, ijtimoiy muhitga moslashuv ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish, musiqa, rasm, sport mashg'ulotlari orqali bolaning estetik didi va ijtimoiy tajribasini boyitish foydali natijalar beradi. Tarbiyachi va ot-onalar o'rtasida uzviy aloqa bo'lishi bolani to'g'ri yo'naltirishda muhim rol o'ynaydi. Maxsus ta'lim shakllari - bu bunday bolalarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilgan, tuzilgan dasturlar asosida tashkil etilgan ta'lim tizimidir. Maxsus maktablar, maxsus sinflar, rehabilitatsiya markazlari va logopedik guruhlar bu borada muhim platforma hisoblanadi. Bu muassasalarda pedagoglar va mutaxassislar (defektologlar, logopedlar, psixologlar) bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun integratsiyalashgan yondashuvda ishlaydi. O'quv dasturlari oddiylashtirilgan bo'lib, unda amaliyotga yo'naltirilgan mashg'ulotlar ustuvor

ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda inklyuziv ta‘lim tizimining rivojlanishi bilan ruhiy rivojlanishi sust bolalarning umumiy ta‘lim muassasalarida o‘qish imkoniyati kengaymoqda. Inklyuziv ta‘lim ularni jamiyatga yaqinlashtiradi, sog‘lom tengdoshlari bilan muloqot qilishga imkon yaratadi, ijtimoiy moslashuv jarayonini tezlashtiradi. Bunday ta‘lim shaklida o‘qituvchilar maxsus yondashuvlardan foydalangan holda darslarni moslashtiradi, individual o‘quv rejalari asosida mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Shuningdek, maxsus pedagoglar yordamida o‘quvchilarning ehtiyojlari hisobga olinadi, sinfdoshlar esa tolerantlik va bag‘rikenglik ruhida tarbiyalanadi.

Tajribalar shuni ko‘rsatmoqdaki, to‘g‘ri yondashuv asosida ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda ham sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga erishish mumkin. Ular orasida ijodkor, mehnatsevar, harakatga tayyor, mehribon bolalar ko‘p uchraydi. Faqatgina ularga to‘g‘ri imkoniyat, qulay sharoit, ruhiy qo‘llab-quvvatlash kerak. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va axloqiy masala hamdir. Bunday bolalarning rivojlanishida yuzaga keladigan cheklovlar ularning imkoniyatlarini to‘g‘ri baholagan holda tashkil etilgan ta‘lim va tarbiya jarayonida yumshatilishi mumkin. Ular uchun maxsus dasturlar asosida individual yondashuvni qo‘llash, amaliy faoliyatga asoslangan o‘qitish metodlaridan foydalanish, ijtimoiy hayotga moslashtirishga qaratilgan tarbiya ishlarini yo‘lga qo‘yish muhimdir. Shuningdek, oilaning faol ishtiroki, pedagog va mutaxassislarining malakasi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit yaratilishi bu bolalarning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shunday ekan, ruhiy rivojlanishi sust bolalarni jamiyatga to‘laqonli a‘zo etib tarbiyalashda ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlari va ijtimoiy institutlar hamkorligi zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish masalasi chuqur yondashuvni, uzluksiz hamkorlikni, maxsus pedagogik yondashuvlarni talab etadi. Bu bolalar jamiyatning to‘laqonli a‘zolari sifatida shakllanishlari, o‘z hayotlarini mustaqil qurishlari uchun imkoniyatlar yaratish har birimizning burchimizdir. Shu bois ta‘lim tizimida bunday bolalar bilan ishlovchi pedagog va mutaxassislar tayyorlash, ularning mehnatini munosib rag‘batlantirish, oilalarni ruhiy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash dolzarb vazifalardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tojiboyev N. Maxsus pedagogika. – Toshkent: “Fan”, 2020.
2. Karimova Z. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti, 2019.
3. Abdullayeva D., Xudoyberdiyeva M. Defektologiya asoslari. – Toshkent: “Ilm Ziyo”, 2021.
4. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Education Systems. – Parij, 2017.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Maxsus maktablar uchun o‘quv dasturlari. – Toshkent, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.